

דגם תשובות בתורה שבעל פה – גמרא מסכת בבא מציעא, מס' 5391, 5315, קיץ תשפ"ו

הערה למעריכים: דברים הכתובים בסוגריים אינם מחייבים את הנבחנים.

פרק ראשון

על הנבחנים לענות על שש מן השאלות 1-9.

1. "יִיאֹשׁ שְׁלֵא מַדְעַת" (דף כא, ע"א-ע"ב)

א. (1) "יִיאֹשׁ שְׁלֵא מַדְעַת" – בשעת מציאת האבדה הבעלים לא ידעו שאבד להם החפץ, אך יש להניח שכאשר הבעלים ידעו על כך, הם יתייאשו.

[הערה למעריכים: תלמידים שלא כתבו שיש להניח שכאשר הבעלים ידעו על כך הם יתייאשו, אבל כתבו זאת בתת-סעיף (2) בנימוק לדעת רבא – יש לקבל את תשובתם.]

(2) נימוק לדעת אבוי [שסובר ש"יִיאֹשׁ שְׁלֵא מַדְעַת" אינו נחשב ייאוש]: כדי שהמוצא יוכל לזכות באבדה, הבעלים צריכים להתייאש ממנה לפני שהיא נמצאה, אולם במקרה של "יִיאֹשׁ שְׁלֵא מַדְעַת", בשעת המציאה הבעלים כלל לא ידעו שהחפץ אבד להם, ולכן עדיין לא התייאשו.

נימוק לדעת רבא [שסובר ש"יִיאֹשׁ שְׁלֵא מַדְעַת" נחשב ייאוש]: במקרה של "יִיאֹשׁ שְׁלֵא מַדְעַת", אומנם בשעת המציאה הבעלים כלל לא ידעו שהחפץ אבד להם ולכן עדיין לא התייאשו, אבל כאשר הם ידעו שהחפץ אבד להם, הם יתייאשו כי אין בחפץ סימן, ולכן נחשב שהתייאשו כבר משעת המציאה.

ב. (1) על פי משנה זו, לאחר שהלכו הנמושות בשדה, מותר לכל אדם, גם לאלה שאינם עניים, ליטול שיבולים של לקט מן השדה. זוהי הוכחה לרבא הסובר שייאוש שלא מדעת הווי ייאוש, שהרי עניים של עיר אחרת אינם יודעים עדיין שהלכו הנמושות בשדה, וממילא עדיין לא התייאשו, ובכל זאת מותר לכל אדם ליטול שיבולים של לקט, לכאורה משום שכאשר יודע לעניים של עיר אחרת שהלכו הנמושות, הם עתידים להתייאש, ולכן נחשב כבר מלכתחילה כייאוש, וכדעת רבא.

(2) המקרה שבמשנה המצוטטת אינו ייאוש שלא מדעת כיוון שעניים של עיר אחרת מלכתחילה מתייאשים מן הלקט שבמקום זה, כי הם סוברים שהעניים שבמקום זה ילקטו את הכול. ואם כן לאחר שהלכו הנמושות בשדה, גם עניי עיר אחרת כבר התייאשו מדעת מלמציא לקט בשדה.

2. "תמרי דזיקא" (דף כב, ע"ב)

א. (1) "תמרי דזיקא" – תמרים שהרוח משירה מן העצים.

(2) מותר לאכול "תמרי דזיקא" מכיוון שיש שקצים ורמשים שרגילים לאכול תמרים אלה לאחר שנשרו, לכן כבר מלכתחילה, עוד קודם הנשירה מן העץ, התייאשו הבעלים מן התמרים.

ב. רב אחא בריה דרבא חשב שיש לאסור אכילת "תמרי דזיקא" בגלל החשש שהתמרים נשרו מאילנות של יתומים קטנים שאין בהם דעת להתייאש ולהפקיר את התמרים.

ג. (1) "כרכתא" – דקלים שמוקפים בגדר של אבנים.

(2) הדין בנוגע ל"כרכתא" הוא שאסור למוצא לאכול את התמרים.

הטעם לדין: כיוון שאין שקצים ורמשים יכולים להיכנס לשם, אין הבעלים מתייאשים מן התמרים שנשרו.

3. "מצא אחר הגפה או אחר הגדר" (דף כה, ע"ב)

א. אדם מצא גוזלות קשורים בכנפיהם, באופן שכולם נוהגים לקשור, והגוזלות מדדים ממקום למקום.

ב. המוצא אינו נוטל את הגוזלות ומכריז עליהם כי אין בהם סימן. אבל הוא גם אינו נוטל אותם לעצמו כי ייתכן שהבעלים הצניעו את הגוזלות מאחורי הגדר מתוך כוונה לקחת אותם משם; זהו "ספק הינוח", והדין ב"ספק הינוח" בדבר שאין בו סימן הוא שלכתחילה לא ייטול, כי אם ייטול לא יוכל להכריז משום שאין סימן.

ג. הדין: חייב להכריז כי הגוזל אינו יכול לדדות והמקום הוא סימן. א: כי יש סימן בכלוב.

[הערה למעריכים: תלמידים שכתבו שהדין הוא שלא ייגע בכלוב – יש לקבל את תשובתם רק אם כתבו בהסבר הטעם שזו דרך הנחה.]

4. מציאה בבית מושכר (דף כה, ע"ב – דף כו, ע"א)

- א. הטעם לדין: אין ידוע מי מן השוכרים הקודמים שכח את האבדה בבית, ובוודאי התייאשו הבעלים.
- ב. (1) תרגום: ולמה? נלך אחרי האחרון!
- (2) I. המקרה והדין: מעות שנמצאו בירושלים [בשאר שווקים ולא דווקא של סוחרים בהמה] בשעת הרגל – הן מעות מעשר.
- II. הטעם שמעות שנמצאו בירושלים בשעת הרגל הן מעות מעשר ואין אומרים שנפלו לפני הרגל הוא מכיוון ששוקי ירושלים עשויים להתכבד בכל יום, ולכן אנו מניחים שכל המעות שנפלו לפני הרגל כבר נאספו, ומעות אלו שנמצאו בשעת הרגל הן של עולה רגל שבא לאכול את מעשרותיו בירושלים [רוב המעות בשעת הרגל הן מעות מעשר]. יוצא ממשנה זו שבמקום שעשוי להתכבד אנו מניחים שהאבדה שנמצאת היא של מישהו מן האחרונים שהיו שם, ואם כן גם בבית מושכר יש לומר שהאבדה שייכת לשוכר האחרון שגר בבית, כי כל שוכר שעוזב את הבית מחפש היטב את חפציו בבית לפני עזיבתו, ואילו האבדה הייתה שלו – היה מוצאה ונוטלה.
- ג. הטעם לדין: מדובר במשנה שבעל הבית עשה את ביתו פונדק והשכירו שלושה ישראלים בבת אחת, ולכן אם אחד מהם איבד חפץ, הוא מתייאש ממנו כי אינו יודע מי מן השניים האחרים מצא אותו ולמי עליו לפנות. לכן במקרה זה האבדה שייכת למוצא.

5. שמלה וכל אבדת אחיך (דף כז, ע"א)

- א. (1) הקושיה: מדוע פירטה התורה באופן מיוחד את השמלה ["וכן תעשה לשמלתו"] ולא הסתפקה בכך שהשמלה כלולה ב"כל אבדת אחיך" שבהמשך הפסוק? [לכאורה המילה "לשמלתו" מיותרת].
- (2) היקף: לימוד ממילים סמוכות בפסוק.
- ב. (1) תנא קמא – למד מהביטוי "אשר תאבד". חיוב השבת אבדה הוא רק לדבר שנקרא אבדה, ופחות משווה פרוטה אינו נקרא אבדה.
- רבי יהודה – למד מהביטוי "ומצאתה". חיוב השבת אבדה הוא רק לדבר שנקרא מציאה, ופחות משווה פרוטה אינו נקרא מציאה.
- [הערה למעריכים: על התלמידים לבחור אחד מן התנאים.]
- (2) אין הבדל הלכתי בין התנאים, המחלוקת ביניהם היא רק מאיזה ביטוי בפסוק לומדים את הדין.
- ג. (1) אבדה של גוי מותרת אפילו אם המוצא כבר נטל את האבדה.
- (2) אבדה ששטפה נהר מותרת.

6. "תנור של עכנאי" (דף נט, ע"א–ע"ב)

- א. (1) צירפו בכבשן כל אחת מחוליות התנור בפני עצמה [כדרך שמצרפים כלי חרס], ולאחר מכן נתנו חול (טיט) בין החוליות כדי לחברן יחד.
- (2) תנור זה מכונה "תנור של עכנאי" מכיוון שחכמים הקיפו את רבי אליעזר בהוכחות לשיטתם שהתנור טמא כמו נחש ("עכנא") שדרכו להכניס זנבו אצל פיו בעיגול.
- ב. התורה ("היא") אינה בשמיים, אלא ניתנה לישראל, ולכן ההכרעה בענייני הלכה אינה מתקבלת על פי בת קול [אלא על פי הרוב].
- [הערה למעריכים: תלמידים שכתבו ש"היא" מכוון להלכה – יש לקבל את תשובתם.]
- ג. (1) האונאה הייתה כלפי רבי אליעזר. אונאה זו באה לידי ביטוי בנידוי שנידו אותו [שגרם לו להוריד דמעות].
- (2) אשתו של רבי אליעזר לא הייתה מאפשרת לרבי אליעזר ליפול על פניו [באמירת תחנון].

7. אונאה וגנבת דעת (דף ס, ע"א-ע"ב)

- א. (1) הדעה של תנא קמא – אסור לחנווני למכור זול יותר מהשער הנהוג בשוק.
הדעה של חכמים – מי שמוריד את המחיר – זכור לטוב, כלומר יתברך.
(2) על ידי הורדת המחיר הוא מרגיל את הקונים לבוא אליו ופוגע בפרנסת חבריו החנוונים.
- ב. (1) שאלת הגמרא: מדוע נקטו חכמים בלשון ברכה ("זכור לטוב") בנוגע למי שפוחת את השער, ולא אמרו רק שהדבר מותר [כמו שאמרו בנוגע לחלוקת קליות ואגוזים]?
(2) תשובת הגמרא: חכמים נקטו בלשון ברכה כיוון שמי שפוחת את השער גורם לכך שחנוונים שאגרו פירות כדי שיהיה מחסור במטרה להעלות את המחירים, יאלצו למכור בזול.
- ג. (1) אסור לאדם לייפות אדם או בהמה או כלים העומדים למכירה במטרה להטעות את הקונים שיחשבו שהשווי שלהם גדול יותר מהשווי האמיתי.
(2) אדם – לצבוע את שער ראשו וזקנו בשחור כדי שיראה צעיר יותר.
בהמה – לזקוף את שער הבהמה כשרביט כדי שתיראה שמנה; לנפח בני מעיים של בהמה כדי שייראו רחבים וגדולים; להשרות את הבשר במים כדי שילבין וייראה שמן אפילו אם הוא באמת כחוש.
כלים – להטיל טלאי של חוטי משי מסביב למעיל ישן כדי לייפותו; לכבס בגדים מצויירים ישנים במי סובין; להדק בגדי קנבוס ישנים בתוך כלי עץ כדי שחוטי הבגד ייראו דקים יותר; לצייר על חיצים ישנים; לצייר על סלים ישנים.
[הערה למעריכים: על התלמידים לכתוב דוגמה אחת לפרכוס אסור בשניים מתוך השלושה (אדם, בהמה וכלים).]

8. קטע שלא נלמד

- א. (1) המקרה: אבדה שהמוצא יכול להשתכר ממנה ולקבל כסף תמורת האוכל שהיא אוכלת.
הדין: ישתכר ממנה, ובכסף שיקבל – יאכיל אותה [ולא ימכור אותה].
(2) כי כל אדם נוח לו בבהמה שלו שמכירה אותו וכבר הרגיל אותה לנהוג כרצונו.
- ב. (1) השאלה: האם המוצא צריך לטפל בבהמה ולטרוח בשמירתה לעולם?
שאלה זו נשאלה על מקרה שהבהמה עושה ואוכלת.
(2) עד שנים עשר חודש – מטפל בה.
לאחר שנים עשר חודש – מעריך את שווי הפרה, מוכר אותה, ומניח את הכסף אצלו עד שיימצא בעל האבדה.
- ג. תרנגולת היא כבהמה גסה [פרה וחמור] כי היא מטילה ביצים ואפשר למכור אותן תמורת האוכל שהיא אוכלת.

9. יסודות תורה שבעל פה

- א. תקופת אנשי כנסת הגדולה ארכה כמאתיים שנה (עמ' 11).
ב. (1) היה צורך לקבוע נוסח תפילה אחיד לכל ישראל כי העולים מן הגולה לא ידעו לדבר בלשון הקודש.
(2) המבנה: שבח, בקשה, הודאה.
(שם)
- ג. (1) "תורת אמת" – תורה שבכתב. "חיי עולם" – תורה שבעל פה (עמ' 41).
(2) – כדי למנוע מן הגויים לתרגם את התורה ולפרש אותה על פי הבנתם.
– יש כל הזמן התחדשות של עניינים והלכות, ואי אפשר לכתוב הכול.
[הערה למעריכים: על התלמידים לכתוב סיבה אחת.]
(עמ' 45–46)

על הנבחנים לענות על שתיים מן השאלות 10–15.

בקיאות (ללומדים 8 דפי גמרא ורש"י)

10. מצא כדי יין (דף כג, ע"ב)

- א. המקרה שבמשנה הוא שהכדים רשומים, כלומר שיש שכבת טיט סביב המגופה שלהם.
יש להכריז במקרה זה כי העובדה שהכדים רשומים ואינם פתוחים זהו הסימן של הכדים.
ב. מן התירוץ של רבי זירא בשם רב עולה שהברייתא שהדין בה "הרי אלו שלו" עוסקת בחביות פתוחות שאין בהן סימן.
אבל אם כך – הדין "הרי אלו שלו" הוא פשוט ואין צורך לאומרו, שהרי בעל החביות איבד אותן בכוונה ("אבדה מדעת")
על ידי כך שהשאיר אותן פתוחות וכל השקצים, הרמשים והנחשים יכולים לשתות מהן.
ג. המקרה שבמשנה הוא בכדים רשומים שנמצאו קודם שנפתחו האוצרות, כלומר לפני הזמן שכדי היין נמכרים לחנוונים.
יש להכריז במקרה זה כי קודם שנפתחו האוצרות, הרישום של הכדים הוא סימן כיוון שרק יחידים רשומים את הכדים בזמן זה.

11. מצא כלי אנפוריא (דף כג, ע"ב – דף כד, ע"א)

- א. "כלי אנפוריא" – כלים חדשים, שהבעלים עדיין לא הורגלו בראיתם ובשימוש בהם כדי להכירם היטב.
"כלי אנפוריא" מכונים כך כי זו לשון נוטריקון: אין פה ראיה.
ב. (1) קושיית הגמרא: במה מדובר בנוגע לכלי אנפוריא? אם מדובר על כלים שיש בהם סימן – אין משמעות לכך שכלים אלה חדשים ולא הורגלו עדיין הבעלים בראיתם, והמוצא צריך להכריז עליהם בגלל שיש בהם סימן.
ואם מדובר על כלים שאין בהם סימן – גם אין משמעות לכך שכלים אלה חדשים, כי גם אם הכלים אינם חדשים והורגלו הבעלים בראיתם – הרי אלו שלו בגלל שאין בהם סימן.
(2) יש להחזיר כלי שאין בו סימן אם מתקיימים שני תנאים: 1. הבעלים הוא תלמיד חכם. 2. מדובר בכלי ששבעתו העין כלומר שהורגלה עין הבעלים בראיתו.
ג. תלמיד חכם ישנה מן האמת ב"אושפיזא" כדי שלא יבואו למארח שלו באופן קבוע אנשים שאינם מהוגנים ויכלו את ממונו.

12. מציאה בנהר בירן (דף כד, ע"ב)

- א. אדם אחד מצא ארבעה זוזים צרורים בבגד ומושלכים בנהר בירן.
ב. (1) "זוטו של ים" – מקום שנשטף על ידי הגאות של הים.
(2) בברייתא שבעמוד הקודם למדנו שמי שמציל מזוטו של ים – הרי אלו שלו [אפילו אם יש סימן, כי זו אבדה שאבודה מכל העולם והתורה התירה אותה].
(3) בנהר בירן יש מכשולים, דהיינו אבנים וגדרות המיועדים ללכידת דגים, ולכן חפצים שנמצאים בנהר אינם זורמים עם הנהר אלא נעצרים במכשולים. מסיבה זו הבעלים אינם מתייאשים כי הם סבורים שהאבדה שלהם תיעצר במכשולים, וכשינקו את הנהר, ימצאו אותה.

עיון (ללומדים 6.5 דפי גמרא בתוספת עיון במקורות)

13. "יאוש שלא מדעת"

- א. "עודהו הטל עליהן ושמח" (דף כב, ע"א–ע"ב).
ב. (1) הבעלים חושבים שהחפץ אבוד מהם לעולם, ולא אכפת להם מי יזכה בו.
(2) תורם שלא מדעת – אדם הפריש תרומה מפירותיו של חברו ללא ידיעת בעל הפירות, וכשנודע לבעל הפירות, אמר לו: היית צריך להפריש תרומה מפירות יפים יותר ונמצאו פירות יפים יותר. האמירה מעידה על ההתרצות של בעל הפירות.
הכשר זרעים – אדם שירד טל על פירותיו ונודע לו רק לאחר שהטל כבר התייבש, ושמח על הרטבת פירותיו. השמחה מעידה על ההתרצות.
[הערה למעריכים: על התלמידים להסביר בנוגע לאחד מן המקרים].
(3) אביי – צריך ידיעה והתרצות של הבעלים בפועל, ולכן יאוש שלא מדעת לא הווי יאוש.
רבא – כדי להחשיב התרצות, די בכך שאילו הבעלים היו יודעים שהחפץ אבד להם היו מתרצים, ולכן יאוש שלא מדעת הווי יאוש.

[הערה למעריכים: על תת-סעיף (1) – 20%, על תת-סעיף (2) – 35%, על תת-סעיף (3) – 45%.]

14. אבדות ומציאות

א. [במשנה למדנו שאם אדם מצא חפצים בכותל ישן – הרי אלו שלו. הגמרא הביאה ברייתא שמסבירה את הטעם לדין שבמשנה: מפני שהמוצא יכול לומר לבעל הכותל שהחפצים האלה הם של אמוריים. על כך שאלה הגמרא:] האם רק אמוריים מצניעים חפצים בכתלים, הרי גם בעל הכותל משתמש בכותל כבר כמה שנים, ומדוע לא נאמר שהחפצים שנמצאים בכותל מחציו ולפנים שייכים לו?

(דף כה, ע"ב – דף כו, ע"א)

ב. (1) חצרו של אדם קונה לו רק חפצים שהוא עתיד למצוא אותם, אבל חפצים שיכול להיות שלא ימצאם לעולם, כמו חפצים שמוצנעים בעובי הכותל, אין חצרו קונה לו.

(2) – על פי המשנה בהמשך (דף כו, ע"ב), אם מצא מעות בחנות או לפני השולחני – הרי אלו שלו. מדוע אין המעות נקנות לחנווני ולשולחני בקניין חצר? מוכח מכאן שחצר אינה קונה מעות כי הן קטנות וייתכן שלא ימצאו אותן.

– על פי המשנה בהמשך (דף כו, ע"ב), אדם שקנה פירות ומצא בהן מעות – הרי אלו שלו. הגמרא (דף כו, ע"ב – דף כז, ע"א) הגבילה דין זה למקרה שאדם זה קנה פירות מתגר שאף הוא קנה את הפירות מאנשים רבים. מדוע אין המעות נקנים לתגר בקניין חצר כשהיו הפירות ברשותו? מוכח מכאן שחצר אינה קונה מעות שייתכן שלא ימצאו אותן.

[הערה למעריכים: על התלמידים להסביר אחת מן ההוכחות.]

(דף כו, ע"א תוד"ה "דשתיך")

ג. רונן נהג כראוי.

"והכול לפי המקום, תושבי המקום והזמן". אן: "והכול לפי המקום, השכונה והתושבים שנמצאים בסביבה". אן: "והעיקר למצוא את הדרך הנכונה להגיע למאבד האבדה ולהשיבה".

15. "תנור של עכנאי"

א. שאלה בנוגע לרבי אליעזר – מדוע ביקש רבי אליעזר להוכיח מאמת המים ובהמשך מכותלי בית המדרש שהלכה כמותו, הרי ברור שהחכמים לא יקבלו הוכחות אלה, כפי שלא קיבלו את ניסיון ההוכחה מן החרוב, שממנו נראה שאין סומכים על אותות?

שאלה בנוגע לחכמים – מדוע אמרו חכמים שאין מביאים ראיה מן החרוב ומאמת המים ולא בקיצור שאין מביאים ראיה ממעשה ניסים?

ב. (1) החרוב מסמל את מידת ההסתפקות, אמת המים מסמלת את מידת הענווה (שפלות הרוח), וכותלי בית המדרש מסמלים את מידת השקידה.

(2) באמצעות האותות האלה טען רבי אליעזר שהמידות המסומלות באותות מצויות בו, וכיוון שמידות אלה הן הדרכים לקניית התורה, לכן ראוי לקבוע הלכה כמותו.